

KADOC

Documentatie- en onderzoekscentrum
voor religie, cultuur en samenleving
Interfacultair centrum K.U.Leuven

NIEUWSBRIEF

01 | 02 | 03 | 04 | 05 | 06 | 07 | 08 | 09 | 10 | 11 | 12 | 2004

Waarde lezer,

U ziet het goed: de *KADOC-Nieuwsbrief* steekt in een nieuw kleedje.

Na de herstructurering, waarover we in het vorige nummer van ons huisblad schreven, en de lancering van de *e-Nieuwsbrief*, waarover u verder in dit nummer kan lezen, zetten we met een nieuwe vormgeving een derde stap in de consolidatie van KADOC als een dynamisch en modern centrum voor religie, cultuur en samenleving.

Ook de volgende stappen, zoals de bouw van een nieuw magazijn, zal u via deze "nieuwsbrief nieuwe stijl" kunnen volgen.

En, beter laat dan nooit, het bestuur, de directie en alle medewerkers van KADOC wensen u het allerbeste in 2004!

Werkten mee aan dit nummer / Lieve Claes / Thomas Coomans / Jan De Maeyer / Carine Dujardin / Peter Heyrman / Godfried Kwanten / Jo Luyten / Luc Vints

Vormgeving / Alexis Vermeylen

Druk / Peeters, Herent

Verschijnt tweemaandelijks / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden

Kantoor van afgifte / 3000 Leuven 1

Verantwoordelijke uitgever / Emiel Lamberts / Schoonzichtlaan 52 / B- 3020 Herent

KADOC / Documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving

Adres / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven

Telefoon / 016 32 35 00

Fax / 016 32 35 01

E-mail / postmaster@kadoc.kuleuven.ac.be

Internet / <http://www.kadoc.kuleuven.ac.be>

Giften voor KADOC / kunnen worden overgemaakt op reknr.432-0000011-57 van de K.U.Leuven met vermelding 'gift KADOC TQO-MECEN1-P3610'. Vanaf 30,00 € wordt een fiscaal attest bezorgd.

- 4 "Van de zwarte kool naar de witte sneeuw (in Lourdes)"
Archief Limburgse Mijnwerkers-Brancardiers
- 6 De revival van de middeleeuwse miniatuurkunst in de negentiende eeuw
Internationale workshop over een fascinerend fenomeen
- 8 Het Umbrië van Sint-Franciscus
Foto's van Leopold Oosterlynck
Finissage Marc Sleen
- 10 Intermediaire structuren en democratie
ODIS-symposium 2003
- 12 De e-nieuwsbrief van KADOC
- 13 "Tussen geloof en rede geen tegenstelling"
Katholieke wetenschappelijke tijdschriften

4	6	8
8	10	13

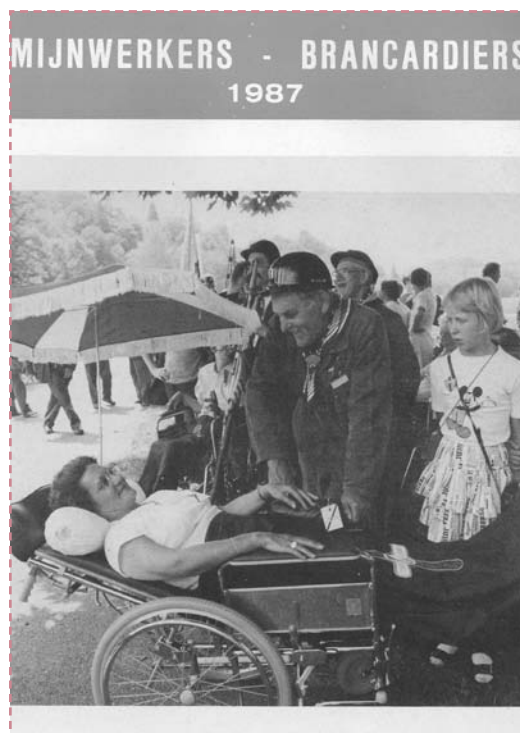

“Van de zwarte kool naar de witte sneeuw (in Lourdes)”

Archief Limburgse Mijnwerkers-Brancardiers

De verkoop van wandkalenders van de mijnwerkers-brancardiers was en is in Limburg een vertrouwd fenomeen. Achter dat initiatief schuilt een vereniging - die van de “mijnwerkers-brancardiers” - die kan bogen op ruim zeventig jaar geschiedenis. KADOC kwam in het bezit van het archief van het centrale bestuur van de mijnwerkers-brancardiers, dat een onderdeel vormt van het ruimere archief van KWB-Limburg. De aanwinst biedt de geïnteresseerden in de Limburgse mijngeschiedenis een boeiende kijk op het sociale, recreatieve en caritatieve leven van de Limburgse “koolputters”.

In 2001 was het exact honderd jaar geleden dat de Leuvense professor André Dumont steenkooladers in Limburgse bodem aanboorde. De “ontdekking” van het zwarte goud in As deed het landelijke Genk en de omliggende Kempen in sneltreinvaart uitgroeien tot een geïndustrialiseerde samenleving. Gevreesd werd dat samen met de grote nijverheden ook allerlei “gevaarlijke” ideologieën Limburg zouden overspoelen. De katholieke landbouwersbevolking zou worden weggeveegd. De arbeidersbevolking zou ten prooi vallen aan socialisme en materialisme. De ervaringen met Limburgers die al naar het Luikse steenkoolbekken trokken, versterkten die vrees. Als tegengewicht voor de dreigende invloed van het modernistische en vooral socialistische ideeëngoed bundelden de Limburgse geestelijkheid, het mijnpatronaat en enkele ‘hommes d’oeuvres’ hun krachten om ‘Limburg voor Christus te bewaren’. Een waaier van organisaties werd opgericht om de mijnwerkers in de schoot van Kerk en geloof te houden.

Mijnwerkers op bedevaart

In 1931 deed ridder Charles-Alfred de Schaetzen van Bienen uit Sint-Huibrechts-Hern een beroep op de priesters Servaas Denys, kapelaan van de jonge mijnwerkers-parochie van Waterschei, en Gustaaf Hardy, pastoor van ‘s Herenelderen, om enkele Limburgse mijnwerkers te verzamelen die als ziekenbegeleiders of “brancardiers” (de dragers van de brancards met de zieken) met de nationale lentebedevaart naar Lourdes wilden mee-gaan. Daarmee sloten zij aan bij een al langer bestaande traditie van arbeidersbedevaarten. In Waterschei trok ook de mijnwerker Jan Geerts aan de kar. De minderbroeder Berardus

Engelborghs (1863-1944) werd in 1933 aalmoezenier van die mijnwerkersgroep. In 1946 volgde pater Polycarpus Diricken (1908-1988), op vraag van verbondsproost Pieter Jan Broekx al een tijd actief in de Limburgse christelijke sociale werken, zijn in 1944 overleden medebroeder op. Hij begeleidde in 1947 de eerste naoorlogse bedevaart waarbij Limburgse mijnwerkers als brancardiers optraden. In 1948 bracht de franciscaan ook de lokale groepen van mijnwerkers-brancardiers onder in de Katholieke Werkliedenbonden (KWB), die na de oorlog de vorming van en de culturele werking onder de arbeiders voor hun rekening namen.

Op 3 oktober 1948 werden de statuten van de "Limburgse Mijnwerkers-Brancardiers der Lourdesbedevaarten" goedgekeurd. Hun acties richtten zich voortaan niet alleen meer op de deelname aan de Lourdesbedevaarten. Ook op het lokale en parochiale niveau kende de werking een groot succes, o.a. met de culturele en de religieus-morele vorming en voorlichting van de leden, het ziekenbezoek aan medeparochianen, de deelname aan processies en manifestaties en de oprichting van plaatselijke Sint-Barbaragilden. De mijn-directie verschaftte diverse faciliteiten aan haar werknemers voor deelname aan initiatieven die bijdroegen tot de sociale vrede. Dat de vereniging hoge toppen scheerde, mag blijken uit het feit dat zij omstreeks 1951 al naar andere provincies was uitgedeind en daar enkele honderden leden telde. In 1954 waren 139 groepen aangesloten: 109 uit Limburg (7081 leden), een uit Antwerpen, tien uit Leuven, achttien uit Turnhout en een uit de Voerstreek. In 1956 werd zelfs in West-Vlaanderen met de werking gestart.

Illustratie: kalender van de Mijnwerkers-Brancardiers uit 1987.

Onderzoeksmogelijkheden

Het goed toegankelijke archief van de Limburgse mijnwerkers-brancardiers bevat interessante, verrassende en nog onbestudeerde documenten uit de periode 1931-1996. De stukken bieden een goed overzicht van het ledenbestand en van de evolutie van de beweging en haar diverse activiteiten, zowel op het nationale als op het regionale en het parochiale niveau. Het archief bevat niet alleen dossiers over de contacten tussen het hoofdbestuur en de lokale afdelingen, maar ook briefwisseling tussen de Limburgse mijnwerkers-brancardiers en andere Belgische én buitenlandse groepen. Vooral de rijke briefwisseling van pater Polycarpus is van belang omdat ze zich situeert in de meest expansieve periode van de vereniging. De jaarverslagen en de stukken inzake de provinciale raads- en jaarvergaderingen bieden een vrij volledige kijk op de werking.

Het archief van de Limburgse Mijnwerkers-Brancardiers der Lourdesbedevaarten levert de belangstellende vorser tal van mogelijke onderzoekspistes. Naast de klassieke organisatiegeschiedenis laat het toe diverse maatschappelijke verschijnselen en thema's te bestuderen, bv. de wijze van op- en uitbouw van een zeer specifieke vorm van arbeiderscultuur, de vorming en recreatie van de mijnwerkers, de perceptie van die maatschappelijke groep, de invloed van de Kerk op het arbeidersmilieu en de sociale realiteit van reizen in het algemeen en bedevaarten in het bijzonder. Wat de kerkelijke inbreng betreft, springt vooral de betekenis van de minderbroeders-franciscanen in het oog. Hun optreden in de christelijke arbeidersbeweging van Limburg met pioniers als Anicetus Cool, Polycarpus Diricken en Berardus Engelborghs verdient ongetwijfeld verdere studie.

Jo Luyten

De revival van de middeleeuwse miniaturkunst in de negentiende eeuw

Internationale workshop over een fascinerend fenomeen

In de negentiende en een flink deel van de twintigste eeuw kende België een rijke en kwaliteitsvolle productie van miniaturen. Ons land lijkt daarin geen uitzondering te zijn. Dat was althans de conclusie van een internationale workshop waarop het fenomeen van de revival van middeleeuwse miniaturkunst in de negentiende eeuw in een vergelijkend Europees perspectief werd geplaatst. Gedurende drie dagen in december kwam een twintigtal wetenschappers daarover op het KADOC samen. De workshop zal ongetwijfeld tot een inhoudelijk rijke en iconografisch mooie publicatie leiden.

In België ontwikkelden 'neominiaturen' zich van een romantische en elitaire topkunst in de jaren 1830 tot een populair maatschappelijk verschijnsel vanaf de jaren 1860. Ze hadden succes tot in de jaren 1950 en waren algemeen verspreid, zowel in burgerlijke instellingen (Hof, parlement, steden, adel, verenigingen enz.) als in katholieke kringen. Na 1862 werd de verluchtungskunst door de Sint-Lucas-scholen gepromoot als een van de toepassingen van de neogotiek. Haar uitzonderlijke kwaliteit kon enkel worden getoetst door een internationaal en comparatief onderzoek. Aangezien de belangstelling voor de miniatur- en handschriftenproductie in de negentiende eeuw nog klein is, lag de formule van een workshop voor de hand. Recent verscheen wel een eerste overzichtsstudie over de negentiende-eeuwse miniaturkunst – S. Hindman e.a. *Manuscript Illumination in the Modern Age. Recovery and Reconstruction* (Evanston, 2001) –, maar de Belgische productie is er totaal afwezig.

Internationale workshop

De workshop kaderde in het project "Iconografie en symboliek: wisselende percepties en culturele identiteiten. Miniatur- en handschriftenproductie in België tijdens de 19de en 20ste eeuw in een cultuurhistorisch, Noordwest-Europees en vergelijkend perspectief", een samenwerking van twee onderzoekscentra van de K.U.Leuven, met name het Centrum Vlaamse Miniaturisten en KADOC. Het project startte in 2000 in het verlengde van de tentoonstelling "De neogotiek in de boekenkast" (Leuven 1997). Het kreeg de steun van het FWO-Vlaanderen en liet toe de haast onbekende wereld van de neominiaturen in België bloot te leggen. Zo kwam de omvangrijke productie aan het licht van kunstenaars als de Bruggeling Ferdinand de Pape en de Gentenaars Henry de Tracy en René De Cramer, beiden verbonden aan de Sint-Lucasschool, en van ateliers zoals die van de abdijen van Sint-Geertrui in Leuven en Maredret.

De deelnemers aan de workshop kwamen uit Belgische en buitenlandse bibliotheken en musea (Victoria & Albert Museum in Londen, Pierpont Morgan Library in New York, Bibliotheca Apostolica Vaticana, Koninklijk Instituut voor Kunstpatrimonium in Brussel) en universiteiten (München, Heidelberg, Nijmegen en Parijs). Ook een kunstenaar, een restaurateur en enkele specialisten droegen bij tot een vruchtbare discussie. Op 5 december 2003 gaf dr. W. Voelkle van de Pierpont Morgan Library een lezing over de meest bekende begin-twintigste-eeuwse vervalser van middeleeuwse miniaturen, gekend als "The Spanish Forger".

Continuïteit en verscheidenheid

Een eerste vaststelling na de workshop is dat de continuïteit van de 'verluchtungskunst' na de Middeleeuwen groter was dan de discontinuïteit. Wel kan er in de negentiende eeuw van een echte 'revival' worden gesproken. In Engeland en Frankrijk vond die heropleving al in de eerste decennia van de negentiende eeuw plaats. Nieuwe fenomenen zoals de lithografische facsimile-uitgaven en de knipsels ("cuttings") uit middeleeuwse handschriften, soms verwerkt in nieuwe composities, stimuleerden de ontwikkeling van de neomiddeleeuwse miniaturen. Geleidelijk aan kenden die een grote artistieke en typologische verscheidenheid. Naast absolute topstukken van een zeer hoog technisch niveau vertoont een groot deel van de productie minder kwaliteit. Niet alleen geschoolde kunstenaars, maar ook heel wat (vooral vrouwelijke) amateurs hebben trouwens verluchtungen vervaardigd. In Frankrijk en Engeland verschenen talrijke model- en handboeken voor het maken van eigen verluchtungen onder de algemene noemer "Missal painting". In dat opzicht bleef een specifiek Belgische inbreng beperkt. Het tijdschrift *Le coloriste enlumineur*, tussen 1893 en 1899 door de Société Saint-Augustin in Parijs uitgegeven, was meer gericht op het Franse publiek. Het enige Vlaamse traktaat verscheen pas in 1942 (door Maria Lemaire).

Kenmerkend voor de negentiende-eeuwse productie is het brede spectrum van verluchte objecten: naast zeldzame manuscripten (zoals missalen, getijdenboeken, familieboeken, historieboeken enz.), treft men hulde- en guldenboeken aan, maar ook diploma's, oorkonden, adelbrieven, devotieprenten enz. Voor vorsten en adel hadden miniaturen en verluchte heraldiek een geur van het ancien régime. Voor steden en andere instellingen die, in een romantisch-ideologische context, naar hun middeleeuwse roots wilden teruggrijpen, hadden huldeboeken en andere verluchte oorkonden een sterke symboolwaarde.

Het verschijnsel van de miniatuurkunst in de negentiende eeuw heeft dan ook een veelzijdige cultuur-historische betekenis.

Een vrouwenaangelegenheid?

Miniaturen en verluchting vertonen ook een sterk gendergebonden dimensie. Terwijl de grote opdrachten vooral aan mannelijke miniaturisten of schilders werden toevertrouwd, beschouwde men verluchting als een gezonde thuisbezigheid voor meisjes. De deugden ervan waren niet enkel het ontwikkelen van nauwkeurigheid, ijver en vlijt, maar tevens de verspreiding van de "goede voorbeelden" uit de Middeleeuwen in een familiaal-religieuze context. Verluchtungskunst werd als het ware beschouwd als een vorm van gebed. Het is dan ook niet verwonderlijk dat miniaturateliers in vrouwenabdijen succes kenden. De workshop eindigde met een bezoek aan de abdijsbibliotheek van Maredsous en het scriptorium van de benedictinessenabdij van Maredret, een van de laatste plaatsen in Europa waar de traditie van miniatuur en verluchting nog voortleeft.

Thomas Coomans

Illustratie: de abdis van Maredret toont het oorspronkelijke handschrift van de pastorale brief van kardinaal Mercier (1914) die in 1915-1916 binnen de abdijmuren werd verlucht (foto Thoc, 7 december 2003).

Het Umbrië van Sint-Franciscus Foto's van Leopold Oosterlynck

Umbrië, het land van Franciscus van Assisi, kennen we uit toeristische folders en reisbrochures als een zon-
overgoten land met groene druivenranken
en olijfbomen onder een altijd blauwe
hemel. Maar als we goed kijken, merken
we dat het landschap gebukt gaat onder
de zon. De schaduwen verbergen een deel
van de natuur, die voor Franciscus zo inspi-
rerend was. Van 12 maart tot 8 mei kan u
op KADOC een ander Umbrië ontdekken
in de foto's van Leopold Oosterlynck.

Fotograaf Leopold Oosterlynck, geboren
in Kortrijk in 1946, studeerde fotografie in
Doornik (Saint-Luc, 1965-1967) en Keulen (HFP
School, 1967-1969). Hij legde sindsdien een
opmerkelijk tentoonstellingsparcours af, zowel
in binnen- als buitenland. Foto's van hem
bevinden zich in overheids- en privé-collecties.
Sinds 1971 woont en werkt hij in Leuven.

In de winter van 1994 trok Leopold Oosterlynck
gedurende zes weken met zijn 'fieldcamera'
door Umbrië. Hij brengt het landschap in het
winterlicht, wanneer alles op dezelfde manier
wordt weergegeven, wanneer elk blad, elk
twijgje, elke boom zijn eigen licht en identiteit
krijgt, wanneer het gras op de voorgrond even
duidelijk zichtbaar en dus even belangrijk is als
de eik op het achterplan. Eenzaam in confronta-
tie met de natuur heeft de fotograaf met deze
reeks van 24 zwartwitfoto's een bescheiden
bijdrage willen brengen tot het gedachtegoed
van Franciscus van Assisi. "Het Umbrië van Sint-
Franciscus" nodigt uit tot een innerlijke reis.

De tentoonstelling is van 12 maart tot
8 mei in de pandgangen van KADOC gra-
tis te bezoeken, elke werkdag van 9 tot 17
uur en op zaterdag van 9 tot 12.30 uur.
Zij is gesloten op 12 april en op 1 mei.

De tentoonstelling zal later ook op andere
plaatsen in Vlaanderen te zien zijn, o.m. in
het Museum Vlaamse Minderbroeders in Sint-
Truiden in de zomer van 2004. Naar aanleiding
van de tentoonstelling verschijnt ook een
publicatie waarin de foto's zijn opgenomen.

Luc Vints

Finissage Marc Sleen

Op 10 januari werd de tentoonstelling
"Marc Sleen: karikaturen" feestelijk afgeslo-
ten met een zgn. finissage. Voor de bijna
200 aanwezige KADOC-vrienden en Sleen-
fans schetste KADOC-ondervoorzitter prof.
dr. Emmanuel Gerard het politieke en pers-
klimaat van de jaren 1945-1960, waarin de
karikaturen van Sleen moeten worden gesitueerd. (Gerards tekst, samen met de catalogus, vindt u op www.kadoc.kuleuven.ac.be). Sleen's collega Gerard Alsteens vergeleek zijn manier van werken met die van zijn illustere voorganger, terwijl de Leuvense burgemeester Louis Tobback enkele bedenkingen formuleerde als "slachtoffer/lijdend voorwerp" van de karikaturist. De intussen eenentachtigjarige ridder Sleen sloot af met een korte repliek over zijn politieke karikaturen, die hij, schertsend, een 'jeugdzonde' noemde.

Intermediaire structuren en democratie ODIS-symposium 2003

Op vrijdag 28 november werd in Leuven de ODIS-databank aan het publiek voorgesteld. ODIS staat voor Onderzoekssteunpunt en Databank Intermediaire Structuren in Vlaanderen, 19de en 20ste eeuw. Dit FWO-project (Max Wildiersfonds) pleit voor vernieuwd, globaal en comparatief studiewerk naar de rol en de betekenis van het middenveld in de Vlaamse/Belgische samenleving. Daartoe wil het specifieke werk-instrumenten ontwikkelen en geïnteresseerde onderzoekers in binnen- en buitenland samenbrengen. Tijdens het afgelopen tweedaagse internationale symposium werd een uitermate belangrijke vraagstelling aangesneden: in hoeverre heeft het middenveld - de privaatrechtelijke organisatievormen die een bemiddelende functie vervullen tussen het individu en de publieke overheden - in het verleden bijgedragen tot de totstandkoming van de democratische samenleving?

Het onderzoekssteunpunt ODIS en de binnen het project gerealiseerde databank kwamen tot stand dankzij een gezamenlijk initiatief van vier erkende privaatrechtelijke archiefcentra, met name ADVN, Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, KADOC-K.U.Leuven en het Liberaal Archief. De door hen gerealiseerde en "gevoede" webdatabank hoopt een echte wegwijzer voor het onderzoek te worden. Ze bevat met elkaar verbonden "steekkaarten" over organisaties, personen, hun archieven, periodieken en andere publicaties. Gezien haar structuur en gebruiksmogelijkheden kan de ODIS-databank worden beschouwd als een contextuele databank, de eerste in Vlaanderen. Ze geeft onderzoekers informatie i.v.m. auteurs en archiefvormers en gidst

gebruikers naar verwante documentatiecategorieën zoals archieven, audiovisuele documenten enz. ODIS biedt verder een raamwerk waarin een dynamische encyclopedie van het Vlaamse middenveld wordt gerealiseerd. Het ontwikkelt daarenboven een algemeen bronnenrepertorium over het onderwerp, dat ook aanhoudend kan worden geactualiseerd en aangevuld. Ten slotte is ODIS een analytisch instrument waarmee bevestigingen kunnen worden uitgevoerd op welomschreven, goed en volledig ingevoerde datapakketten. Personele en organisatorische netwerken kunnen in detail worden ontleed. ODIS bevat vandaag ca. 78.000 steekkaarten, waarvan er nagenoeg 34.000 beschikbaar zijn voor het publiek. Ze kunnen worden geraadpleegd via de publiekscatalogus van de databank, te vinden op de website www.odis.be.

De databank werd aan het publiek voorgesteld op de eerste dag van een internationaal symposium dat door ODIS werd georganiseerd. De tweedaagse vond plaats in Leuven

(Provinciehuis Vlaams-Brabant) en Brussel (Vlaams Parlement). Het programma onder de werktitel "Intermediary Structures & Democracy: an Historical Approach" werd in een vorig nummer van de *KADOC-Nieuwsbrief* reeds uitvoerig voorgesteld. ODIS bracht voor de gelegenheid een brede waaier van internationale onderzoekers samen. Het symposium was opgebouwd uit drie sessies. Marc Hooghe (K.U.Leuven) gaf in een inleidende voordracht een stand van zaken van het aanhoudende debat binnen de sociale wetenschappen over de veronderstelde functies van intermediaire structuren in het democratische bestel. Het was een waardevol aanknopingspunt, waarnaar tijdens de volgende sessies ook aanhoudend werd verwezen.

Historische databanken

Vervolgens werd tijdens een eerste sessie van gedachten gewisseld over de wijze waarop een nieuw onderzoeksinstrumentarium kan worden gecreëerd, teneinde innovatief diepteonderzoek naar het middenveld mogelijk te maken. Naast de voorstelling van de ODIS-databank kwamen diverse (vergelijkbare) buitenlandse voorbeelden aan bod. Kees Mandemakers (IISG) gaf een overzicht van de belangrijkste historische databanken ontwikkeld in Nederland, met veel aandacht voor het project "Historical Sample of the Netherlands" (HSN) dat dwarsdoorsneden van de bevolking wil opmaken en daartoe tal van administratieve bronnen verwerkt en met elkaar verbindt. Hans Jörg Lieder (Staatsbibliothek zu Berlin) illustreerde de ontwikkelingen in Duitsland, waar de belangrijkste authority-databanken gaandeweg evolueren en verbonden worden tot brede contextuele instrumenten. Het door hem geleide Leaf-project ("Linking and Exploring Authority Files", <http://www.leaf-eu.org>), waarvan ODIS als enige Belgische onderzoeksgroep "observing partner" is, ontwikkelt daartoe de nodige instrumenten. Dick Sargent van het Britse

National Register of Archives ten slotte gaf toelichting bij de contextuele databanken die door de archiefwereld worden opgebouwd en de standaarden die terzake internationaal werden ontwikkeld. Aangezien die standaarden ook binnen ODIS worden geïmplementeerd, gaven de door Sargent uitgestippelde toekomsttrajecten leerzame aanknopingspunten voor de medewerkers. Teneinde het instrument ook in de volgende jaren te moderniseren en verder te ontwikkelen, moeten de evoluties inzake standaardzetting op de voet worden gevolgd.

Na dat eerder technische onderdeel werd in een tweede sessie terug aangeknoopt bij de inhoudelijke vraagstelling, namelijk de rol van intermediaire structuren in de democratische samenleving. Marcus Kreuzer (Villanova University, Pennsylvania) reflecteerde over de plaats van politieke partijen in het middenveld en hun verhouding met het democratische bestel. De door hem via historisch onderzoek van het Franse en Duitse partijbestel ontwikkelde typologie is beslist waardevol en verdient ook in andere landen te worden uitgetest. Dirk Berg-Schlosser (Phillips University Marburg) ontwikkelde de resultaten van zijn internationaal-comparatief onderzoek naar de evolutie van de (democratische) regimes tijdens het interbellum. Hij besteedde vanzelfsprekend ruime aandacht aan de rol van intermediaire structuren binnen de vastgestelde processen. Jonathan Morris (University College London) toonde in zijn lezing over de evoluerende politieke allianties van de Italiaanse middenstandsbeweging aan dat intermediaire structuren niet per definitie de democratie bevorderen, maar een merkwaardig adaptievermogen ontwikkelen teneinde hun (politieke) doelstellingen te kunnen bewerkstelligen. Bob Reinalda (K.U.Nijmegen) analyseerde de rol van intermediaire structuren op het internationale niveau en constateerde dat zij eerder meedraaien in een ondemocratisch en zelfs bureaucratisch overlegstelsel.

Democratie en verenigingscultuur

Tijdens een laatste sessie werd stilgestaan bij de wijze waarop democratische denkbeelden en attitudes zich gaandeweg hebben genesteld in de verenigingscultuur van de intermediaire structuren, bijvoorbeeld in hun activiteitenpatroon, taalgebruik en rituelen. Patricia R. Turner (University of Wisconsin) ontwikkelde daartoe een theoretisch en conceptueel raamwerk. Ze constateerde dat het begrip "sociaal kapitaal", zoals ontwikkeld door James Coleman, Pierre Bourdieu en Roger Putnam, voor historici weinig aanknopingspunten biedt. Haar eigen (grensverleggende) onderzoek over de organisatiecultuur van Franse arbeidersverenigingen maakte duidelijk dat organisatorische ecologie en sociale netwerkanalyse meer inzichten kunnen aan dragen. Hannelore Vandebroek (K.U.Leuven), die de ter elfder ure verontschuldigde Mieke Aerts verving, bracht een referaat over gender en organisatiecultuur, met als specifieke casus de moeizame incorporatie van de Syndicale Dienst voor Vrouwen in het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV). Vandebroek toonde overtuigend aan hoe de door mannen beheerste organisatiecultuur van de christelijke arbeidersbeweging slechts moeizaam ruimte liet voor vrouwelijke bewegingsverantwoordelijken en militanten, wat toch een essentieel onderdeel van de democratisering kan worden genoemd. Claudia Hiepel (Universität Essen) ten slotte schetste de resultaten van haar onderzoek naar de organisatiecultuur van de Duitse katholieke arbeidersbeweging. Vanuit haar analyse kunnen tal van parallellen (maar ook divergenties) met de Belgische situatie worden bespeurd. De door Patrick Pasture (K.U.Leuven) ontwikkelde conclusies brachten dwarslijnen aan en openden het onderzoeksperspectief. Hij constateerde onder meer dat om de relatie tussen intermediaire structuren en democratie in historisch perspectief te duiden, diverse breuklijnen in rekening moeten worden gebracht: klasse, gender, nationaliteit,

etniciteit, ideologie en wereldbeeld.

Het onderzoek terzake mag evenmin voorbijgaan aan de groeiende rol van de overheid en de "massificatie" van de samenleving in de negentiende en twintigste eeuw.

De acta van het symposium worden in de loop van 2005 gepubliceerd. Het enthousiasme van de deelnemers en de diverse onderzoekscontactpunten die werden gesignaleerd, overtuigden de ODIS-partners dat door de manifestatie een waardevol netwerk werd gecreëerd waarvan de activiteiten tijdens de volgende jaren hopelijk kunnen worden gecontinueerd en verbreed.

Peter Heyrman

De e-Nieuwsbrief van KADOC

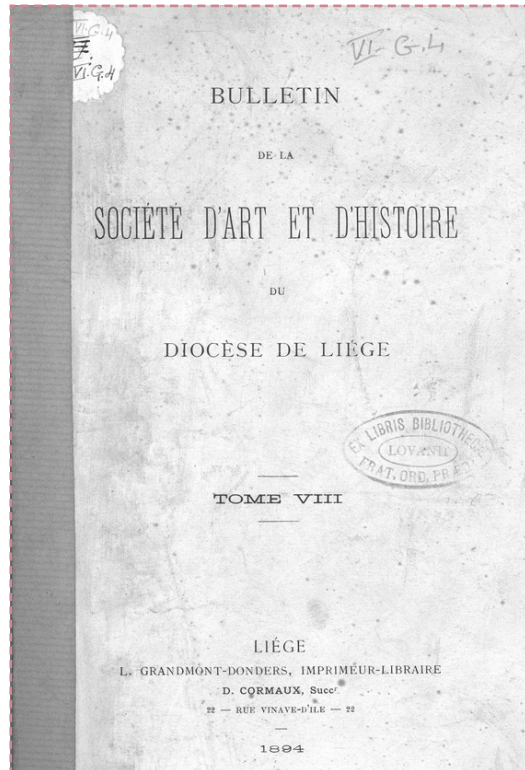
KADOC lanceerde begin december 2003 een maandelijkse elektronische nieuwsbrief. Daarmee wil het centrum 'kort op de bal spelen' en snel nieuws over diverse aspecten van de werking van KADOC als erfgoed en onderzoekscentrum de wereld insturen. Zo werd in het 'nulnummer' de deponering van het archief van minister van Staat Leo Tindemans aangekondigd. Wie dit eerste nummer van de *KADOC-e-Nieuwsbrief* wil bekijken, surft naar <http://www.kadoc.kuleuven.ac.be/e-nieuwsbrief>. Daar kan men er zich ook (gratis) op abonneren. Voor alle duidelijkheid: de 'papieren' tweemaandelijks *KADOC-Nieuwsbrief* blijft bestaan, met een eigen inhoud. De *KADOC-e-Nieuwsbrief* is gewoon een nieuwe, extra service!

“Tussen geloof en rede geen tegenstelling” Katholieke wetenschappelijke tijdschriften

Wetenschappelijke verenigingen en hun tijdschriften zijn interessante bronnen om de wetenschapsontwikkeling en het spanningsveld tussen religie en wetenschap te bestuderen. Uit de kloosterbibliotheek van de Leuvense dominicanen kwam recent op KADOC een aantal tijdschriften terecht die in de negentiende eeuw werden uitgegeven door katholieke wetenschappelijke genootschappen. Ze bieden niet alleen inzicht in de wetenschappelijke ontwikkelingen in die tijd, maar zijn ook een spiegel van de relatie tussen religie en wetenschap in de zich moderniserende negentiende-eeuwse samenleving.

De wetenschappen hebben zich in de negentiende eeuw in versneld tempo geëmancipeerd en zich aan het sacrale baldakijn van de religie onttrokken. Onder invloed van het positivisme werden traditie en autoriteit niet langer als de voornaamste bronnen van waarheid beschouwd. Wetenschappelijke kennis moest voortaan worden gestoeld op proef-ondervindelijk onderzoek. De positieve wetenschappen gaven in die vernieuwingsbeweging de toon aan, maar ook de geesteswetenschappen ondergingen de invloed van de verwetenschappelijking. Er ontstonden nieuwe disciplines zoals de experimentele psychologie, de sociologie en de vergelijkende godsdienstwetenschap. Zelfs de kerkgeschiedenis en de theologie waren er niet immuun voor. De historische kritiek tastte de oude providentiële visie op de geschiedschrijving aan, terwijl de positieve theologie en exegese de traditionele, dogmatische theologie verdrongen.

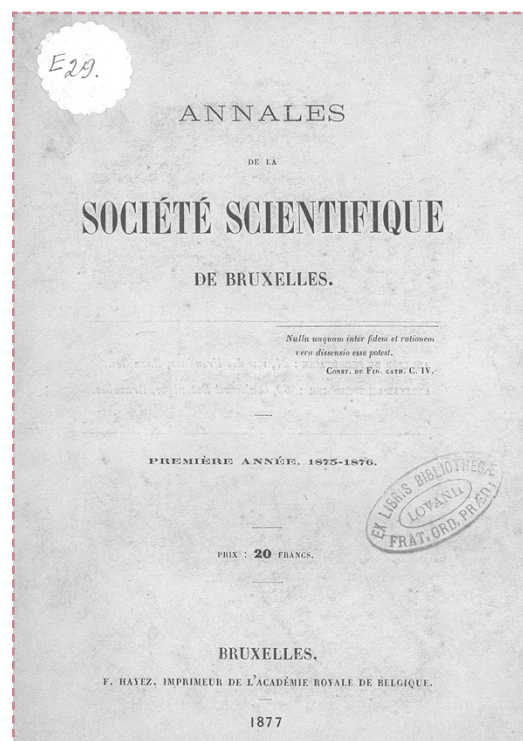
Wetenschapsbeoefening en religie, vriend of vijand?

De houding van de Kerk ten opzichte van die ontwikkelingen was dubieus. Enerzijds liet zij de wetenschappen niet los en deed zij inspanningen om haar stem blijvend te laten horen, wat leidde tot een grotere openheid ten opzichte van wetenschap en wereld. Anderzijds stond de Kerk argwanend tegenover een te sterke autonomie van de wetenschap ten aanzien van het kerkelijke gezag. Verscheidene katholieke wetenschapsbeoefenaars kregen problemen met de Heilige Stoel. De modernistische crisis onder Pius X (1903-1914) kan als het culminatiepunt van die ontwikkeling worden beschouwd.

De relatie tussen geloof en wetenschap ontwikkelde zich in een aantal golfbewegingen gaande van interesse en actieve betrokkenheid over argwaan en polemiek tot strenge disciplineren. De romantische interesse voor het verleden vertaalde zich in het begin van de negentiende eeuw in de opkomst van tal van wetenschappelijke en oudheidkundige genootschappen. Daarin kwamen historisch geïnteresseerde intellectuelen zoals archivariissen, architecten en historici samen. Ze legden er zich toe op de studie van de geschiedenis van hun streek of stad, de historische gebouwen of het roerende kunsthistorisch erfgoed. Priesters en religieuzen waren in de genootschappen goed vertegenwoordigd. Ook zij raakten in de sfeer van de romantiek gegrepen door het nationale verleden of geboeid door de archeologie, de religieuze kunst of de geschiedenis.

Tijdens de katholieke congressen van Mechelen (1863, 1864 en 1867) ontwikkelde de Kerk in België een meer offensieve strategie ten aanzien van de maatschappelijke ontwikkelingen, met inbegrip van de wetenschap. De oprichting van een Hogere Landbouwschool aan de katholieke universiteit van Leuven (1878) als tegenwicht voor de toenemende liberale invloed in de landbouw, is daarvan een sprekend voorbeeld. Vooral tijdens het laatste kwart van de negentiende eeuw, onder het pontificaat van Leo XIII (1878-1903), zocht de Kerk meer toenadering tot de moderne wetenschap. De Leuvense universiteit ontwikkelde zich van een opleidingsschool tot een instelling voor wetenschappelijk onderzoek. De positieve wetenschappen gaven in de vernieuwingsbeweging de toon aan met de oprichting in de jaren 1870 van onderzoekslabo's en practica naar Duits model. De geesteswetenschappen volgden eenzelfde ontwikkeling, zij het met een tiental jaren vertraging.

Rond de eeuwwisseling bereikte de vernieuwingsbeweging een hoogtepunt en kwam ze

zelfs in de kerkgeschiedenis en de theologie tot uiting (zoals het ontstaan van de *Revue d'Histoire Ecclésiastique* in 1900). De behoudsgezinde koers van Pius X zette een domper op die ontwikkeling. Na een lange periode van toenadering tussen religie en wetenschap betekenden de veroordeling van het modernisme in de theologie (1907) en de afkondiging van de antimodernisteneed (1910) een ware anticlimax.

De kloosterbibliotheek, trefpunt van religie en wetenschap?

Het is niet toevallig dat de bibliotheek van de Leuvense dominicanen vele tijdschriften van negentiende-eeuwse wetenschappelijke genootschappen bevatte. Diverse reguliere en seculiere priesters hebben op het terrein van de wetenschapsbeoefening immers een doorslaggevende rol gespeeld. Van 1859, drie jaar na de stichting van de Leuvense kloosterge-

meenschap (1856), tot de oprichting van het Centrum voor Kerkelijke Studies (CKS) in 1967 fungeerde het Leuvense huis onafgebroken als studiehuis voor de orde, wat onder meer tot uiting kwam in een rijke en gediversifieerde collectie. Bovendien schonken een aantal vooraanstaande priesters met wetenschappelijke interesse een deel van hun privé-bibliotheek aan de Leuvense dominicanen. "Een aanzienlijke collectie historisch-theologische werken met betrekking tot de Nederlanden" kwam na het overlijden van de Doornikse kanunnik en liturgist Adolphe Delvigne (1831-1910) bij de dominicanen terecht. Kanunnik Guillaume Van Caster (1836-1918), die publiceerde over lokale Mechelse geschiedenis en archeologie, "stelde een reeks werken uit de zestiende tot achttiende eeuw ter beschikking".

Katholieke wetenschappelijke genootschappen en hun tijdschriften

Een van de tijdschriftenreeksen uit de dominicanenbibliotheek werd uitgegeven door de Société scientifique de Bruxelles. Dat wetenschappelijke genootschap werd in 1877 opgericht onder auspiciën van kardinaal Dechamps, aartsbisschop van Mechelen. Het telde vooraanstaande leden zoals de provinciaal van de Belgische jezuïeten, talrijke katholieke politici en vele wetenschappers, industriëlen, advocaten, geneesheren, professoren en priesters (in totaal een lijst van 30 pagina's). "Ze verbonden zich ertoe geen enkele aanval, zelfs niet in de meest hoffelijke termen, te richten tegen de katholieke religie of tegen de spiritualistische of religieuze filosofie". Het devies van de vereniging was immers dat er tussen geloof en rede geen tegenstelling kon bestaan: "Nulla unquam inter fidem et rationem vera dissensio esse potest". Het genootschap, dat minstens tot 1926 bleef bestaan, wou bijdragen tot de vooruitgang, verspreiding en vulgarisatie van

de wetenschap. Het probeerde die opdracht zo ruim mogelijk te vertalen, niet alleen in de humane wetenschappen (antropologie, ethnologie en taalkunde), maar ook in de biomedische wetenschappen (botanica, anatomie, pathologie) en zelfs in de positieve wetenschappen (mathematica, astronomie, fysica, scheikunde). De eerste jaargang van de *Annales de la société scientifique de Bruxelles* bevat artikelen over botanica, zonne-energie, spoorwegen, elektrodynamica, fysiologie (de rol van gist in levende wezens), biologie, geologie, lichtmechanica en integralen. De eerste jaargang van de *Revue des questions scientifiques* (1877), eveneens uitgegeven door de Société scientifique de Bruxelles, bevat een aantal artikelen over "l'aveuglement scientifique" en "l'église et la science" van de hand van de jezuïeten Ignace Carbonnelle en Charles De Smedt, de grondlegger van de historische kritiek in het kerkhistorisch onderzoek. De maatschappelijke positionering van het tijdschrift ten opzichte van religie en wetenschap wordt er uitvoerig toegelicht.

Sommige genootschappen werden expliciet vanuit een diocesane context opgericht. De Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège (1881-) stelde zich tot doel "d'aider à la conservation et de propager la connaissance de tout ce qui peut intéresser l'histoire et l'art religieux du diocèse de Liège". Zoals bij de Société scientifique de Bruxelles het geval was, beschikte de vereniging over een uitgebreide lijst van corresponderende, geassocieerde en actieve leden, zoals o.m. de kunstschilder Jules Helbig en de historicus Godefroid Kurth die zich voor de kunstsectie en de historische sectie inzetten. Bij de ereleden vallen vooral de namen op van de Luikse bisschop Victor Doutreloux, erevoorzitter van het genootschap, de latere Luikse bisschop Martinus Hubertus Rutten, de abt van Maredsous, baron Jean Baptiste Bethune, voorzitter van de Gilde van Sint-Thomas en Sint-Lucas, kanunnik Edmond Reusens, professor christelijke archeologie aan de Leuvense universiteit

en de Engelse katholieke archeoloog James Weale. Het tijdschrift van de vereniging bevat vooral artikelen over religieuze kunst en geschiedenis. In andere genootschappen zoals de Société historique et archéologique de Tournai (1896-1909), de Société archéologique de l'arrondissement de Nivelles (1879-1905) of de Cercle archéologique, littéraire et artistique de Malines (1889-1935) was de participatie van clerici nog substantiëler.

Nieuwe wetenschappen en moderniteit

Ook nieuwe wetenschappen, zoals vergelijkende godsdienstwetenschap en sociologie, konden rekenen op kerkelijke belangstelling. De *Revue des religions* (1889-1896) richtte zich tot een internationaal publiek in Frankrijk, België, Duitsland, Spanje, de Verenigde Staten en Canada. Het blad interesseerde zich vooral voor religie en religieuze systemen in andere culturen zoals "la civilisation de l'ancien Pérou", "le confucianisme", "le Japon au point de vue religieux". Opvallend zijn de bijdragen van de Fransman Alfred Loisy, vader van het modernisme, wiens stellingen in 1907 door Rome werden afgekeurd.

In de relatie tussen wetenschap en moderniteit speelden de Belgische kardinaal Désiré Mercier en zijn geesteskind, het Leuvense Hoger Instituut voor Wijsbegeerte (HIW), een vooraanstaande rol. De neothomistische filosofie moest een belangrijke brugfunctie vervullen tussen de nieuwe wetenschappen en de traditie. Het is dan ook niet toevallig dat het eerste nummer van het tijdschrift *Le mouvement sociologique* (1900-1906), met Cyrille Van Overbergh als hoofdredacteur, verschijnt als bijlage bij de *Revue Néo-Scholastique*. Het tijdschrift biedt een forum voor nieuwe ontwikkelingen in heel wat subdisciplines zoals de "sociologie religieuse" (met o.a. een artikel van Durkheim over "la définition des phénomènes religieux"), de "sociologie poli-

tique" (met o.a. "la réforme de la bienfaisance"), de "sociologie démographique" (met o.a. "les lois de la population") en de "sociologie ethnographique" (met o.a. "the races of Europe"). Ook "sociologie géographique", "sociologie économique", "sociologie esthétique", "sociologie littéraire", "sociologie juridique" en "sociologie philosophique" komen aan bod. Opvallend is de grote aandacht voor sociale en maatschappelijke ontwikkelingen.

Het katholieke rechtstijdschrift *Revue catholique de droit* (1898-1914) werd eveneens uitgegeven door het HIW. Het wou de ontwikkelingen in de recente rechtswetenschappen voor een ruimer publiek toegankelijk maken vanuit de overtuiging dat katholieken daarin een bijzondere opdracht hadden. "Autant et plus que nuls autres, ça semble, les Catholiques sont qualifiés pour prendre à cette tâche une partie active". Ze beschikten namelijk over "des vérités stables" en hadden zich van bij de aanvang opgeworpen als "les défenseurs de toute justice". Het tijdschrift had veel belangstelling voor de verhouding tussen Kerk en Staat, de wetgeving op gebied van onderwijs, gezondheidszorg en liefdadigheid en de sociale wetgeving (antialcoholisme, arbeiderswoningen enz.).

Dat de verwevenheid tussen religie en wetenschap in de negentiende eeuw een belangrijk gegeven was, blijkt duidelijk uit al die tijdschriften uit de bibliotheek van de Leuvense dominicanen. De Kerk was op zoek naar de juiste positionering in dat debat, vandaar de wisselende posities en gevoeligheden.

Carine Dujardin